

něny v roce 1659 na principu unifikace drobné mince. Cizí, uvnitř státu obíhající (méněhodnotná) mince byla radikálně devalvována (přibližně o 25 %). Stabilita měnové soustavy po další léta 17. a první polovinu 18. století neznamenal naprosté fixování vnitřní hodnoty ražených mincí, třebaže se o to panovník ve vlastním zájmu soustavně staral vydáváním devalvačních předpisů, které měly zabránit pronikání cizí mince do země. Měnový vývoj v německých zemích, který byl odlišný pokud šlo o mincovní jednotku, soustavně působil na strukturu měny užívané v habsburském soustátí a jeho vliv byl tím větší, čím rychleji vzrůstaly politické kontakty Habsburků s německými státy. Provedení měnové reformy se stávalo takřka historickou nezbytností. (Viz tab. IV, s. 469)

72) Krejcar, Karel z Lichtenštejnu, mincovna Opava, 1629, Ag

Měna konvenční (1750 – 1857): Měnová reforma, provedená v roce 1750, vycházela z odlišné peněžní jednotky, než byla dosud užívána vídeňská marka, totiž z marky kolínské (233, 8 g). Z této hřivny bylo raženo 10 tolarů, které představovaly současně 20 zlat-

níků. Počítalo se také s ražbou zlaté mince (dukátu) v relaci ke stříbru 3 zlaté 10 krejcarů.

V průběhu několika let po provedení reformy v habsburských zemích se připojily k této měnové soustavě také některé jihoněmecké státy (Bavorsko, Bádensko) a konečně i další, takže byl dán opět základ k jakési celoříšské měnové soustavě, jejímž vnějším vyjádřením bylo také označení „konvenční měna“.

Tolar tvořil opět vedoucí stříbrnou minci, k níž se připojovaly jeho díly a drobná krejcarová mince ve stříbře. Roku 1759 byly prvně raženy drobné mince s určením výhradně pro české země: měděné tzv. grešle, které se staly všeobecně bernými na celém území habsburského mocnářství.

tolar stř.	zlatý	dvacet-	deset-	pětník	groš	krej-	1/2	grešle 1 / 4
			nik	ník		car	car	krejcar
	2	3	6	12	20	60	120	180 240
						1	2	3 4

73) Grešle, Marie Terezie (1740–1780), mincovna Praha, 1759, Cu, líc a rub

Zavedení kreditních měděných mincí bylo úvodem k rozšíření úvěrového systému i na minci hrubou v podobě emise papírových peněz. Bezprostředním důvodem byly vyčerpávající války s Pruskem a snaha získat potřebné peníze k financování války za znovudobytí ztraceného Slezska. Když nebylo dosaženo půjček v Nizozemí a v Itálii, orientovala se vláda podle rady hraběte Ludvíka Zinzendorfa (1759) posléze na vydání papírových peněz a státních dluhopisů (na umořování státního dluhu). Dostatečné záruky dali zastupci rakouských a českých stavů (1761) a císařský patent celou finanční operaci zkonkrétnil (1762). Provedením byla pověřena Vídeňská městská banka, která získala roku 1759 statut ústavu pro umořování státního dluhu. Již 1. července 1762 začala Vídeňská městská banka vydávat peněžní poukázky, tzv. bankocetle (Banco-Zettel), v hodnotě 5, 10, 25, 50 a 100 zl. v celkové sumě 12 miliónů zl.; mimo ně došlo k emisi rozdílně vysokých dluhopisů, tzv. půjčkových obligací a platebních obligací, vypověditelných do pěti a dvou let. V rozpětí let 1762 až 1806 bylo provedeno celkem šest emisí bankocetlí v nominálních hodnotách 1 – 1000 zl., které postupně ztrácely jakékoli krytí. V roce 1797 byla zastavena jejich výměna za kov a v roce 1800 byl zaveden jejich nucený oběh. Tím byl vlastně přerušen vztah kreditních platidel ke konvenční měně a začala se tak vytvářet zvláštní vnitrostátní měna. V důsledku napoleonských válek, kdy habsburské mocnářství zvyšovalo neproduktivní náklady na jejich vedení a současně ztrácelo rozsáhlá území, odkud se bankocetle vracely zpět, narůstalo množství oběživa. V roce 1810 bylo v oběhu 729 miliónů zl. v bankocetlích. Jejich kurs poklesl tak, že za 1000 zl. v bankocetlích se dávalo 100 zl. k.m. (tj. kovových peněz).

Dlouhotrvající války nezůstaly bez vlivu ani na zhoršování jakosti drobné mince a vydávání měděných grešlí (ač šlo rovněž o kreditní platidlo) nemělo potřebné krytí. Vyčerpání finančních možností státu, růst inflace a drahoty vedl zákonitě ke státnímu bankrotu.

Patentem z 20. února 1811 bylo vyhlášeno znehodnocení bankocetlí a vedle konvenční měny byla zřízena vnitrostátní tzv. vídeňská

74) a/ Krejcar, Josef II. (1780–1790), mincovna Praha, 1782, Cu, líc
b/ Grešle, Josef II. (1780–1790), mincovna Vídeň, 1781, Cu, líc

měna (Einlösungsscheine, v českých zemích označována jako „šajny“). Stát provedl vyrovnání inflačních bankocetlí se šajny redukcí jejich hodnoty na jednu pětinu (tj. na 20 %). Za 5 zlatých v bankocetlích se tedy dával 1 zlatý vídeňské měny (Wiener Währung, zkratka W.W.). Přitom však bylo stanoveno, že všechny starší závazky (dluhy aj.) musely být splaceny podle hodnoty peněz v době, kdy vznikly, a to pochopitelně v šajnech. Toto ustanovení postihovalo především chudší společenské vrstvy.

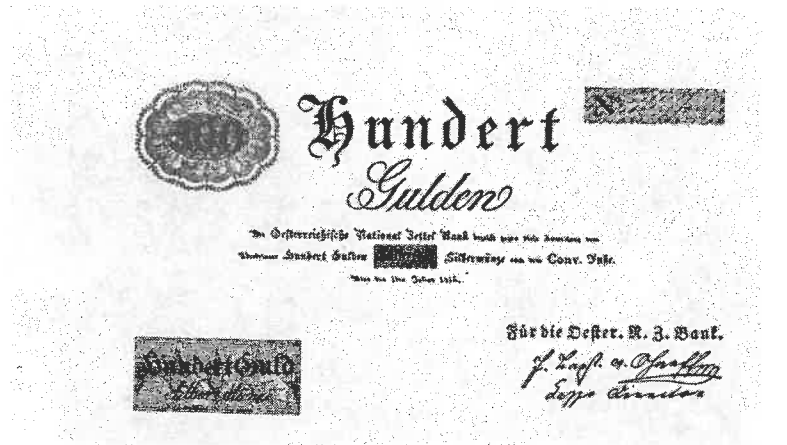
Kurs šajnů sice dočasně stoupl (1812), ale záhy opět klesal. V této situaci se stala po francouzském vzoru nástrojem sanace finanční soustavy v císařství tzv. Privilegovaná národní banka rakouská, založená jako akciová společnost v roce 1816. Jejím hlavním úkolem bylo sjednotit měnu konvenční a platební prostředky, obíhající v rakouském císařství, a to výkupem šajnů, které měly být nahrazeny bankovkami. Tento obtížný ekonomický úkol byl splněn dalším vyrovnáním, tentokrát na 40 % v roce 1817. Znamená to, že hodnota kreditních platidel klesla v letech 1811 až 1817 na 8 % vzhledem k počátečnímu datu. Stahování šajnů postupovalo velmi pomalu a navíc se stát znovu u banky zadlužoval, takže v roce 1847 existovalo jen třetinové krytí bankovek kovem.

75) a/ Krejcar, Josef II. (1780–1790), mincovna Praha, 1782, Cu, rub
b/ Grešle, Josef II. (1780–1790), mincovna Vídeň, 1781, Cu, rub

Pod vlivem politických událostí v Evropě ve čtyřicátých letech 19. století, které se dotýkaly i rakouského císařství, rostla nedůvěra k papírovým platidlům. Veřejnost naléhala na výměnu papíru za kov. Proto byl 12. května 1848 vyhlášen nucený oběh bankovek a 22. května téhož roku pak nesměnitelnost bankovek za kov. Nedostatek důvěryhodného oběživa vedl k jeho odmítání a zavádění nouzových platidel (1848 – 1849) s místně omezenou směnitelností. Vzhledem k trvajícimu nucenému oběhu a nesměnitelnosti bankovek využíval stát úvěru banky. Stoupající vnitropolitické obtíže a zahraničněpolitické neúspěchy vedly ke značnému zadlužení státu (roku 1853 činil dluh u banky 143 mil. zl.), které bylo zvyšováno soustavnou emisí státovek. Ačkoliv se v roce 1854 od vydávání státovek ustoupilo, jediné východisko ukazovala další měnová reforma.

Rakouská měna (1857–1892): Zavedení rakouské měny v roce 1857 bylo motivováno jak vnitřními hospodářskými okolnostmi, tak i měnící se situací zahraničněpolitickou. Vyhlášení rakouské měny předcházelo podepsání mincovní smlouvy s Německým celním spolkem, která spojovala emisi mincí na principu tzv. celní libry (hmotnost 0,500 g) s jihoněmeckými státy. Z této peněžní jednotky

76) 100 zlatých, bankovka, 1816, Rakousko

bylo raženo celkem 45 nových rakouských zlatých (floreus, maď. forint, značka fl. nebo zl.r.č. = zlatých rakouského čísla), dělených na 100 dílů – krejcarů. Poměr mezi zlatým konvenční měny a zlatým r.č. byl vyjádřen vztahem 100 zl.k.m. = 105 zl.r.č. nebo 100 zl.r.č. = 95 tl.k.m. Měnový systém reformní měny (1857) byl tedy vyjádřitelný takto:

tolar k.m.	zlatý r.č.	1/4 zlatník	20 ník	10 ník	5 ník	krejcar (měděná mince)
1	1 1/2					
	1	4	5	10	20	100

Souběžně se děly v rámci celní unie pokusy o zavedení jednotné obchodní zlaté mince (zlaté koruny a půlkoruny), která by byla snadno převoditelná na stříbrný nominál ve všech členských zemích unie, v Rakousku např. zastával zavedení zlatého standardu v letech 1855/1856 ministr financí K. L. Bruck. Vídeňský mincovní kon-

77) 50 zlatých, bankovka, 1866, Rakousko

gres, zasedající v letech 1856/1857, se však rozhodl pro stříbrný monometalismus a obecně platnou kurantní mincí v rámci unie se stal stříbrný tolar (= 1 1/2 zl.r.č.). Rokem 1857 byla také všude v zemích celní unie zastavena ražba zlatého dukátu.

Přistoupení Rakouska k německému celnímu spolku v roce 1857 bylo motivováno také důvody politickými, přesněji snahou získat vůdčí postavení v Německém spolku a stát se tak hegemonem říše. Prusko-rakouské střetnutí u Sadové roku 1866 však tyto naděje pohřbilo a nic nestálo v cestě tomu, aby nyní Rakousko unii opustilo. Stalo se tak v roce 1867, ale důsledky vídeňských rozhodnutí z let 1856/1857 o stříbrném monometalismu nebylo možno hned a definitivně zrušit.

Druhá polovina 19. století je obdobím vytváření světového trhu; mezinárodní finanční transakce počítaly se zlatem a relace zlata ke stříbru byla velmi pohyblivá. Problémem bylo ostatně také to, že

s vývojem těžební techniky docházelo postupně ve druhé půlce 19. století ke stále intenzivnější těžbě stříbra a jeho zásoby rovnoměrně vzrůstaly. Jestliže roku 1871 byla relace 1 : 15,51, o deset let později (1881) už 1 : 18,16 a v roce 1888 dostoupila poměru 1 : 22,07. Klesající ažio stříbra (zejména tehdy, jestliže jím byla kryta emise papírových bankovek) vytvářelo podnikatelskou nejistotu a konečně i krizi úvěru. Hodnota peněz se posléze odpoutávala od kovového základu a závisela na výrobní a obchodní stabilitě a mezinárodním politickém klidu. Těchto skutečností si byli národohospodáři celkem dobře vědomi a od 80. let se děly přípravy k další reformě, která by rakousko-uherskou měnu stabilizovala.

Korunová měna (1892 – 1918): Roku 1892 byla zavedena korunová měna, založená na zlatém standardu, která se v praxi projevila ražbou zlatých a stříbrných mincí, jakož i emisí bankovek vyšších nominálů, směnitelných za kov. Mincovní a měnovou jednotkou se stal jeden kilogram zlata. Z mincovního kilogramu zlata (0,900 zlata + 0,100 mědi) mělo být raženo teoreticky 2952 korun (označení K).

78) Zlatník, František Josef I. (1848 – 1916), mincovna Kremnica, pamětní mince, Ag

Zlaté mince byly raženy v hodnotách 20 K, 10 K a později také 100 K. Nižší nominály: 5 K, 2 K, 1 K byly raženy ze stříbra, drobná mince pak z niklu a bronzu. 1 K ve stříbrě tudíž reprezentovala množství 0,304878 g ryzího zlata. Poměr k rakouské zlatkové měně byl vyjádřen vztahem 1 zlr.č. = 2 K, přičemž počítání v tomto přepočtu bylo povoleno až do roku 1900. Principy korunové měny rakouské trvaly formálně až do roku 1918, ačkoliv po propuknutí první světové války docházelo k rychlé inflaci, provázené zákazem směnitelnosti za kov, emisí papírových platidel v hodnotách 1 K a 2 K i ražbou drobných mincí ze železa. Předpokládá se, že na konci války byla rakousko-uherská měna kryta zhruba 1 % kovu.

Korunová měna ČSR (1918 – 1945): Po vyhlášení československé samostatnosti 28. října 1918 vydal Národní výbor téhož dne zákon o kontinuitě právního pořádku, který se vztahoval i na uznání obíhajících platidel. Ve smyslu tohoto zákona zůstávala dosavadní platidla monarchie v platnosti až do odvolání. Pokusem o reformu se stal zákon o zavedení náhradních obchodních platidel, která měla vydávat Zemská banka Království Českého v Praze. Z obavy před prohloubením inflace nebyla tato iniciativa rozvinuta dál a návrhy bankovek byly staženy.

Východiskem se stal návrh prvního ministra financí ČSR A. Rašína (1867 – 1923) na provedení měnové odluky, který byl realizován 25. února 1919 uzávěrou hranic a následným okolkováním (3. – 9. března 1919) veškerého vyššího korunového oběživa. V uvedených dnech byla okolkována papírová platidla v hodnotě 7 157 721 070 K. Všechna neokolkovaná platidla přestala od 10. března 1919 platit a byla stahována až do 20. června 1920. Mezitím byl zřízen Bankovní úřad ministerstva financí jako emisní ústav státovek ČSR. Úpravu správy a oběhu platidel stanovil zákon z roku 1919, který také vyjádřil zásadu převoditelnosti 1 K = 1 Kč, především k předchozím válečným letům. Zatím také veřejnost prodiskutovala v tisku otázku označení případné nové měnové jednotky (označení frank čsl., sokol atd.), až bylo posléze přijato obecně označení koru-

na československá. První papírová platidla korunové měny československé byla vydána v září 1919, kovové mince pak byly od roku 1921 (20haléře, 50haléře; 1922 pak koruna) raženy v kremnické mincovně. Po definitivním vyrovnání s rakousko-uherskou měnou bylo možno přistoupit k definitivní stabilizaci Kč (dosud jen ustálením kursu ke švýcarskému franku), a to zavedením zlaté měny ve formě zlaté devizy. Zlatý obsah 1 Kč byl tehdy stanoven na 0,04458 g čistého zlata, tedy zhruba na jednu sedminu předválečné rakousko-uherské koruny. Národní banka (zřízená roku 1926) byla pak povinna udržovat kurs svých bankovek na této úrovni. Podle téhož zákona byla plnohodnotnou kurantní mincí určena zlatá stokoruna (označovaná jako hřivna) o hmotnosti 4,953 a ryzosti 4,458 g čistého zlata. K její ražbě nikdy nedošlo. Obchodní mincí, tedy nikoli zákonným platidlem, se stal podle zákona z 23. března 1923 tzv. československý dukát o hmotnosti 3,490896 g a zmu 3,442410 g ryzího zlata, ražený do roku 1938 omezeně v období tzv. Slovenského štátu a naposled ještě roku 1951 (900 kusů).

V období všeobecné krize roku 1929 a v letech následujících byla narušena stabilita většiny světových kapitalistických měn, a tedy i měny československé. Dne 2. října 1931 byla zrušena volná směnitelnost za zlato a devizu a posléze byl snížen i zlatý obsah 1 Kč o plnou šestinu, tj. o 16,7 % (0,03715 g). Po rozpadu tzv. zlatého bloku, jehož účastníci přistoupili na podzim 1936 k devalvacím měn, došlo i v ČSR 9. října 1936 k dalšímu snížení zlatého obsahu československé koruny a zároveň bylo upuštěno od pevného určení zlatého obsahu v jednotce. Určeny byly pouze limity v rozpětí 0,03021 až 0,03221 g (průměr 0,3121 g). Došlo tedy ke snížení zlatého obsahu v poměru k roku 1929 o 30 %. Inflační tendence, které se projevovaly už od roku 1936, se zcela zřejmě prosadily o dva roky později v souvislosti se stoupáním mezinárodního napětí.

Nestabilita měny se projevila už na počátku roku 1939, kdy bylo změněno označení jednotky měny – Kč – na prosté K, které bylo pak nadále užíváno i po zřízení Protektorátu Čechy a Morava 15. března

79) 5 Kč, Československá republika, mincovna Kremnica, 1925, rev. strana

1939. O den dříve vznikla koruna slovenská (Ks) jako základní měnová jednotka tehdy vzniknuvšího tzv. Slovenského štátu.

Němci zavedli od 16. března 1939 v protektorátu jako základní měnovou jednotku říšskou marku (RM), vedle níž platila koruna jen do odvolání při povinně směnitelném kurzu 1 : 10. Od konce března 1939 byla Národní banka pro Čechy a Moravu povinna přijímat říšské marky a vydávat korunové oběživo proti markovému krytí u Říšské banky. Tím byla nastoupena cesta otevřené inflace a současně i drancování českého hospodářství. Do konce dubna 1945 dosáhlo množství oběživa hodnoty 95 miliard K, což představuje znehodnocení koruny v poměru k roku 1937 o 1145 %. V podmínkách předělového hospodářství stouply ceny potravin, rostlo tzv. šmelinářství, které vytlačovalo platební prostředky, a docházelo ke směně zboží za zboží. Proto také rostly i vklady, jejichž úhrn v roce 1945 překročil míru roku 1938 o 338 %.

Inflace, násobená paralelním oběhem cizích platebních prostředků v českých zemích i na Slovensku, si vyžádala hned po osvoboze-

ni Československa měnovou reformu. Dekretem prezidenta republiky z 19. října 1945 byla vytvořena opět jednotná měna s platností od 1. listopadu. Jejím základem byla opět koruna československá (Kčs). Provedení reformy (1. – 4.11.1945) spočívalo ve výměně inflačních platidel do výše 500 K v poměru 1 : 1 na osobu (tj. 500 Kčs), přičemž ostatní sumy na hotovosti, vklady a běžné účty byly blokovány. Zároveň byl stanoven kurs československé měny k americkému dolaru v poměru 1 : 50. Výsledky reformy nesplnily však očekávání, neboť od konce roku 1945 přišlo do oběhu asi 30 miliard Kčs a míra oběživa opět stoupala.

Na základě zákona č. 41 Sb. z 30.V.1953 s účinností od 1.VI. t.r. došlo k další peněžní reformě. Papírová platidla byla vytištěna v moskevské tiskárně Cosnak, kovové mince pak ve Státní mincovně tehdejší SSSR v Leningradě (dn. St. Petěrburg). Výměna starých platidel probíhala od 1. do 4. června 1953, a to tak, že částky do 300 Kčs na osobu (ve starých penězích) se realizovaly se směnném poměru 1 : 5, vyšší částky v hotovosti nad tuto základní sumu pak v poměru 1 : 50. Vklady do výše starých 5000 Kčs se měnily v poměru 1 : 5, vyšší vklady pak progresivně v pěti až desetitisícových intervalech až v poměru 1 : 50. Reforma sice jednorázově snížila počet oběživa, ale za cenu nivelizujícího finančního poškození obyvatelstva (mj. i beznáhradovým zrušením tzv. vázaných vkladů, tuzemských cenných papírů aj.). Ačkoliv bylo vyčísleno i zlaté krytí Kčs (0,123426 g Au), byla měna ve skutečnosti kryta „veškerým majetkem republiky“, byla tedy fakticky odvislá od produktivity netradičně transformované výroby (těžký, zbrojní průmysl). Tím se stala Kčs na mezinárodním trhu nekonvertibilní a úzká vazba na sovětský rubl (jehož prostřednictvím byl nerealisticky počítán poměr k volně směnitelným měnám, např. 1 USD = 7,30 Kčs; 100 CHF = 168,08 Kčs aj.) integroval československou měnu plně do ekonomiky „socialistického bloku“. Jeho katastrofický hospodářský vývoj měl pak až do roku 1989 zpětný vliv i na Kčs. Po zániku ČSFR k 31.XII.1992 byla sice zachována celní unie a jednotná měna obou států (ČS

a SR), ale už v průběhu ledna 1993 bylo zřejmé, že se měnová jednotna neudrží. Ve dnech 7. až 6. února 1993 došlo k rychlé měnové odluce, v ČR okolkováním státovek v hodnotách 100-Kčs; 1000-Kčs, které jsou v průběhu letních měsíců roku 1993 nahrazovány papírovými státovkami ČR (v hodnotách 100 Kč, 200 Kč, 500 Kč, 1000 Kč a 5000 Kč) a mincemi (mimo drobné pak v hodnotě 1 Kč, 2 Kč, 5 Kč, 10 Kč, 20 Kč a 50 Kč).